

ВАСИЛИЈЕ Ђ. КРЕСТИЋ

ГАМБИТ

Бискуп

Василије Ђ. Крестић

Штросмајер

ХРВАТ,
ВЕЛИКОХРВАТ ИЛИ
ЈУГОСЛОВЕН

Василије Ђ. Крестић

ШТРОСМАЈЕР

ХРВАТ,
ВЕЛИКОХРВАТ ИЛИ
ЈУГОСЛОВЕН

Издавач

ГАМБИТ, Јагодина

e-mail: gambit@sezampro.yu

За издавача

Златомир Лазић

Рецензент

Чедомир Попов

Лектор

Јелка Јовановић

Графички дизајн

Слободан Штетић

Технички уредник

Ненад Захар

Штампа

ИМПРЕС, Крагујевац

Тираж

2000

ISBN 86-7624-029-9

Објављивање књиге помогли су:

Министарство науке и заштите животне
средине Републике Србије

Министарство за културу Републике Србије

Министарство за дијаспору Републике Србије

Издавач се захваљује господи:

Ранку Шикањи, Александру Миладиновићу,
Др Зорану Рашићу и Александру Грковићу

Василије Ђ. Крестић

Бискуп Штросмајер

ХРВАТ,
ВЕЛИКОХРВАТ ИЛИ
ЈУГОСЛОВЕН

Јагодина, 2006

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР / 7

ПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ И САРАДЊА СА СРБИЈОМ / 15

Војна граница у служби српских и хрватских националних интереса / 15

Колебање између Аустрије и Србије / 24

Слом федерализма – Сарадња са Србијом / 28

Програм о заједничкој акцији Срба и Хрвата – Штросмајеров меморандум кнезу В. Чарториском – Сустрет кнеза Михаила и грофа Андрашија у Иванки / 35

Криза у односима и сарадњи Владе Србије са Штросмајером и Народном странком – А. Орешковић као посредник у односима Штросмајера и Владе Србије – Осврт на односе и сарадњу Штросмајера са Србијом / 39

Штросмајерова посета Београду 1868. године / 50

Обнављање односа и сарадње Штросмајера с Владом Србије – Афера изазвана бискуповом изјавом објављеном у лондонском листу „Tablet“ / 59

О несталој преписци између бискупа Штросмајера и кнеза Михаила / 71

У источној кризи 1875–1878. године / 76

О српско-бугарском рату 1885. године / 86

Аудијенција код краља Милана 1886 – Абдикација краља – Срби немају праве вере, ни праве цркве / 95

ШТРОСМАЈЕР О ИСТОЧНОМ ПИТАЊУ
И ФЕДЕРАЛИЗАЦИЈИ МОНАРХИЈЕ / 105

ЈУГОСЛОВЕНСТВО БИСКУПА ШТРОСМАЈЕРА / 121

ВЕРСКИ И ЦРКВЕНИ ОДНОСИ СА СРБИЈОМ / 161

*Штросмајер и уређивање положаја римокатолика
у Србији (1851–1860) / 161*

Живот посвећен унији и унијаћењу / 170

*Преговори са Штросмајером о решењу
римокатоличког питања у Србији (1861–1881) / 187*

*Штросмајер и питање склапања конкордата
између Србије и Свете столице / 201*

*Питање конкордата са Србијом после 1882. године
– Мисија оца Тондинија – Штросмајер persona non grata / 216*

ШТРОСМАЈЕР И ЛИТУРГИЈА НА СТАРОСЛОВЕНСКОМ
ЈЕЗИКУ У ЦРНОЈ ГОРИ И СРБИЈИ / 249

*Литургија на старословенском у служби
уније и унијаћења / 249*

*Аустроугарска – одлучан противник литургије
на старословенском / 271*

О ШТРОСМАЈЕРОВОМ КРОАТОЦЕНТРИЗМУ,
АУСТРОФИЛСТВУ И РИМОКАТОЛИЦИЗМУ / 289

АНТИЈУДАИЗАМ БИСКУПА ШТРОСМАЈЕРА / 303

ИМЕНИК ЛИЧНОСТИ / 317

ПРЕДГОВОР

Бискуп Штросмајер спада у ред личности које су привлачиле пажњу разних списатеља. О њему су опробали своја пера бројни историчари, теолози, политичари, публицисти и новинари. Мноштво књига, студија, чланака, расправа, есеја, прилога, пригодних текстова и објављених извора о бискупу чини читаву библиотеку. Та чињеница, ван сваке сумње, доказује да је реч о значајној историјској личности, која је како за живота оставила а тако и после смрти остављала за собом дубоког трага. О том трагу, или учинку, писали су највише они који су се дивили бискупу, који су хвалили и славили његова дела, али и они који га нису волели и уважавали, који су од њега зазирали, па су га и критиковали. Неупоредиво више увек је било првих од других.

Штросмајер је својим верским и политичким активностима обележио време у којем је живео, и то не само код Хрвата већ и код Срба. Њега је будно пратила и аустријска и аустроугарска дипломатија, па је о њему у архивима оставила свежњеве докумената познате под именом Штросмајеријана. Како је био широко образован, изузетно радан, упоран, вешт и лукав, продоран и динамичан, с разгранатим везама широм Европе, о њему се добро знало и доста писало не само у Риму, Бечу и Будимпешти већ и у Паризу, Прагу, Берлину, Лондону и Петрограду. У сваком случају, Штросмајер је по различитим особинама и способностима једна изузетно раскошна личност. Она је привлачила списатеље разних профила, способности и интересовања да о њему изнесу нова виђења и тумачења и нове податке; да прошире, допуне, исправе или оспоре оно што је о бискупу већ написано.

Иако је о Штросмајеру с различитих становишта и о разноврсним темама објављено много књига и расправа, па су о њему знања позамашна, она још ни приближно нису исцрпена. Неке теме које се тичу бискупа само су дотакнуте, а поједине нису ни начете. Нова грађа, која је о Штросмајеру готово неисцрпна а ра-

сута је на разне стране, повремено обогаћује и проширује наше представе о њему, а посебно о његовој световној и верској политици.

Једна од значајнијих тема, која је у многим радовима дотицана и претресана, јесте питање односа Штросмајера са Србима и Срба са Штросмајером. Политички осетљива, та тема никад досад није била научно подробно и свестрано испитана и приказана. Они који су се том темом бавили, осим у изузетним случајевима, прилагођавали су своје писање дневнополитичким потребама. О Штросмајеру су писали само оно што је похвално, што је ишло у прилог њему и његовој политици. Као по неком правилу, свугде је хваљено и слављено његово наводно залагање за братство и јединство, слогу Срба и Хрвата, југословенство и свесловенство. То је понављано као рефрен, јер бискуп је читавом својом личношћу и својом политиком био уграђен у идеолошке и политичке темеље како прве, тако и друге Југославије. Због тога је он морао да буде безгрешан и у сваком погледу узоран, како би га што већи број грађана поштовало и следило. Ако се неко усудио да напише и понеку критичку опаску на рачун Штросмајера и његове политике, проглашаван је за непријатеља југословенства, за противника Југославије, за рушиоца слоге, братства и јединства. Бискуп је постао јединица мере привржености Југославији, југословенству, слози, братству и јединству. Под таквим условима историографија о Штросмајеру није била и није могла да буде на нивоу својих професионалних, па и моралних обавеза. Она је тешко подбацила, постала је једнолична и укалупљена, издала је саму себе зато што се претворила у најобичнију служавку политике.

Историописци који су се усуђивали о Штросмајеру да саопште неповољне оцене и да објаве податке који му нису ишли у прилог, иако веома ретки, чинили су то без озбиљних научних истраживања, понекад с доста страсти, без нужне толеранције и рационалности. По правилу мањег обима у већини случајева ти радови нису проблемског, већ фактографског карактера. Из малобројне критичке литературе о бискупу по високој документарној вредности издваја се брошура његовог савременика проте Димитрија Руварца, објављена још за Штросмајеровог живота, 1895. године, под насловом *Ево, шта сте нам криви!* По вредној и богатој документацији, која није увек научно коректно саопштена, одликује се

и књига Љубомира Дурковића-Јакшића, *Србија и Ватикан 1804–1918*.

Хрватска историографија о Штросмајеру веома је богата. По својој природи она није једносмерна. Највећи њен део је аполетског карактера. Све до распада Југославије Хрватима и Хрватској је одговарало да изигравају предводнике југословенске мисли, да имају корифеја југословенства, какав је, по њима, био Штросмајер. Због тога су они о њему писали некритички похвално и одбранашки. Део писаца који су припадали крајње десним – шовинистичким круговима, сврстаних у редове праваша, франко-фуртимаша и усташа, који су антијугословенског усмерења, нису градили, већ рушили мит о Штросмајеру. Колико су га једни хвалили, уздизали и славили – други су га нападали и обезвређивали. Само мали број историописаца међу Хрватима, какав је, на пример, Андрија Спилетак, знали су да се отргну од дневне политике и изрекну објективне научне судове о бискупу. Најсвеобухватнија монографија о Штросмајеру је она коју су пре сто година написали Цепелић и Павић. Аполетско-глорификаторског карактера, она је давно превазиђена због некритичких вредносних судова, али је употребљива због богате изворне подлоге.

После разбијања Југославије хрватска историографија престала је да уздиже, хвали и слави Штросмајера као Југословена. Колико је раније била агресивно одбранашка, колико напора је улагала да заштити бискупа од критика на рачун његове политике, а све с намером да по сваку цену очува његов репрезентативни југословенски карактер – толико је после разбијања Југославије почела готово нападно да истиче његов хрватски национализам и патриотизам. При томе је, чак, отворено наглашено да је нестанком Југославије и поразом југословенске идеје бесмислено свако даље инсистирање на Штросмајеру као Југословену. Пошто је као Југословен у првој и другој Југославији одиграо своју улогу, сада, у новоствореној Хрватској, бискупова личност и политика подређени су новим националним и државним потребама. По данашњим представама, он је узоран хрватски националиста. Да би у том новом виду био што већи, значајнији, прихватљивији и кориснији, чињенице се фалсификују, извори се заобилазе и кривотворе. Упадљиво се омаловажавају и поричу његове везе са Србијом и Србима а где су и кад су оне постојале, иако нису биле успешне,

без обзира на доказе, сва кривица увек се сваљује на Србе. Тако пристрастан, примитивно приземан, навијачки и политикантски начин вредновања Штросмајера и његове политике дошао је посебно до изражаја у књизи Вилијама Томљановића, *Бискуп Јосип Јурај Штросмајер и модерни национализам у Хрватској*, иза које су стала позната имена хрватске науке.

Један део обимне грађе о Штросмајеру је објављен а други се још увек налази у многим архивима широм Европе, највише у Риму, Бечу, Паризу, Београду, Загребу, Прагу и Будимпешти. Значајни су корпуси објављених докумената које су припремили Тадија Смичиклас, Фердо Шишић, Војислав Ј. Вучковић, Јосип Балабанић и Јосип Колаковић, али су вредне и бројне мање скупине извора и појединачни списи расејани по разним часописима и новинама.

Овим освртом на основне токове историографије о Штросмајеру хтели смо да укажемо само на њене главније одлике и смерове, а не да дамо свеобухватну критику. За такву критику било би потребно много више простора но што је примерено једном предговору.

Имајући у виду чињеницу да постојећим радовима о Штросмајеровом односу са Србима и Срба са Штросмајером тема ни приближно није исцрпена, да су ти радови фрагментарни, да у њима има пуно недоречености и нетачности, одлучили смо да претресемо све доступне изворе и сву релевантну литературу о бискупу и напишемо што свеобухватнију студију о свима његовим најзначајнијим видовима додире и сарадње са Србима и Србијом. Трудили смо се да текст не оптеретимо мање важним појединостима али и да не изоставимо ништа што је значајно за разјашњавање и разумевање међусобних односа. Неоспорно је да је бискуп као политичар и римокатолички прелат стекао високо уважавање савременика. Никакве сумње нема да је он значајна историјска личност. Нашим писањем нисмо желели на било који начин његов углед и значај да омаловажимо и обезвредимо. Кад је реч о његовим односима са Србијом и Србима, трудили смо се да будемо научно објективни, да ништа не затајимо, да, лишени било каквих навијачких порива, представимо бискупа онаквим какав је био.

С намером да читаоце боље упознамо са Штросмајером и његовом политиком, са жељом да лакше схвате и разумеју његове

политичке и верске односе са Србима, тему смо проширили поглављима о начину како је бискуп желео да реши источно и аустројско питање, како је наступао као кроатоцентрист и аустрофил и како се као високо црквено лице односио не само према Србима православне вере већ и према муслиманима, Јеврејима и протестантима. Тим поглављима желели смо да заокружимо представу о бискупу, да покажемо на чему је непрестано радио, какве су му биле намере и какви су му били национални и верски погледи и циљеви.

По чињеницама које смо саопштили и закључцима до којих смо дошли наше писање о Штросмајеру умногome одудара од досадашњих судова историографије. Ми се нисмо приклањали дубоко увреженим политикантским схватањима о бискупу као великом Југословену, већ смо се чврсто држали докумената и дошли до неоспорних закључака да он уопште није био Југословен, већ Хрват, и то великохрват. Исто тако, дошли смо до закључка да је био велики, тврди и ригидни римокатолик, нимало толерантан према другим вероисповестима и црквама.

Измењеним оценама о Штросмајеру његово место у српској историји значајно се мења. Срби немају баш ниједан ваљан разлог да га славе и хвале, нити да га, како су то доскора чинили, сврставају у ред наших великана, какви су Доситеј, Његош, Вук, или, чак, св. Сава. Штросмајер је био наша велика заблуда, наша наивност, лакомисленост, па и коб. Губљењем незаслужено стеченог угледног места у српској историји Штросмајер неће изгубити свој углед историјске личности европског формата. Хрвати њиме могу и треба да се поносе, јер све што је чинио – чинио је за добро Хрвата и Хрватске, а Срби треба да пожелеле да у својој јерархији стекну владику угледа, значаја и способности Јосипа Јурја Штросмајера.

На крају, желимо да обавестимо читаоца да је ова књига о Штросмајеру резултат вишедеценијског научноистраживачког рада. Она је настала постепено, упоредним изучавањем историје Хрватске и Хрвата, историје Срба у Хрватској, српско-хрватских односа и југословенске идеје. Захваљујући том паралелном изучавању аутор је успео о Штросмајеру да сабере прворазредне изворе, али и да уђе у логику и све токове како његове, тако и целокупне хрватске националне и верске политике. Књигу предајемо јавно-

сти с уверењем да ће, равно стотину година после Штросмајерове смрти, она допринети да бискуп заузме место у нашој историји које му стварно припада.

Београд, 8. августа 2005

Василије Ђ. Крестић

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

97(497.5) "18"

272:929 Штросмајер Ј. Ј.

323.1(=163.41/=163.42) "18"

272-767(497.11) "1851/1897"

КРЕСТИЋ, Василије Ђ.

Бискуп Штросмајер : Хрват, Великохрват или Југословен / Василије Ђ. Крестић.
- Јагодина : Гамбит, 2006 (Крагујевац : Импрес). - 326 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 1.000 - Напомене и библиографске референце уз текст. - Регистар.

ISBN 86-7624-029-9

а) Католичка црква - Србија - 1851 - 1897

б) Штросмајер, Јосип Јурај (1815-1905)

ц) Срби - Хрвати - 19в

д) Југословенство - 19в

е) Хрватска - Политичка историја - 19в

COBISS.SR-ID 129603596